

“Perdoni, que té hora?”. De tant en tant hi ha algú que ens atura al carrer per demanar-nos l’hora, però cada vegada menys... I és que els pocs que no duen rellotge en tenen uns quants a la vista, a Barcelona. Trobem rellotges de sol en algunes masies que sobreviuen dins de la densitat urbana, a la façana i coronant edificis singulars, sobretot del centre de la ciutat. Alguns d’ells han estat durant una pila d’anys una referència important per al passejant per saber l’hora exacta. Era el cas del de la Reial Acadèmia de Ciències i Arts, avui encara actiu, que donava l’hora oficial a molts barcelonins i fins i tot als vaixells que atracaven al port.

Relotges a la vista

TEXT

Daniel Romani

FOTOS

Eva Guillaumet

● Fins ben entrat el segle XX, la part alta de la Rambla, a sota de Canaletes, era un lloc força concorregut pels barcelonins. Duien la mà a la butxaca i s’aturaven davant de l’edifici de l’Acadèmia de Ciències i Arts, on hi ha també el Teatre Poliorama. Es treien el rellotge de la butxaca i posaven les agulles en la mateixa posició exacta de les del rellotge de la façana.

El rellotge de l’Acadèmia de Ciències i Arts (la Rambla, 115) va ser fundat el 1891 per corregir “l’anarquia horària que regnava a la ciutat”. Des d’aleshores diu l’hora oficial. També servia als vaixells que feien escala a Barcelona: els seus cronòmetres els portaven a l’Acadèmia, on quedaven dipositats els dies que eren a port, amb l’objectiu d’estudiar-los i rectificar l’hora si calia. L’artífex del rellotge de l’Acadèmia va ser Carles Fontserè, meteoròleg i sismòleg. Fins al 1926, l’Acadèmia determinava l’hora per observacions astronòmiques des de les cúpules del seu edifici i, d’aleshores ençà, pels senyals horaris transmesos per ràdio.

A l’interior de l’Acadèmia hi ha una sala amb altres rellotges fantàstics. Hi destaca el realitzat pel suís establert a Barcelona Albert Billeter: es tracta d’un rellotge astronòmic que marca l’hora, la sortida i la posta de sol, i l’hora

a vint-i-quatre capitals del món. A més, té un calendari perpetu i un planetari amb signes del zodíac.

Amb el rellotge de l’Acadèmia de Ciències i Arts hem iniciat el nostre recorregut particular pels rellotges a la vista que hi ha a Barcelona, un nombre significatiu dels quals els trobem ben a prop d’aquest. Si seguim Rambla amunt fins a arribar a la plaça de Catalunya, en trobarem tres més: a l’edifici La Sfera, que havia estat la seu del Banco Central (Rambla / plaça de Catalunya); a l’edifici La Sud-Amèrica, que va fer construir el banquer i polític Manuel Girona (ronda de Sant Pere / plaça de Catalunya) —aquest, però, aturat—, i l’esfèric que va girant al capdamunt de l’edifici del BBVA (Bergara / plaça de Catalunya), obra de l’arquitecte Pedro Candoya, inaugurat el 1952 (el rellotge, però, va instal·lar-se uns quants anys més tard). El del Banco Bilbao Vizcaya Argentaria és un rellotge de grans dimensions, tot i que pel fet d’estar situat tan amunt no ho sembla: les busques que marquen les hores fan dos metres de llarg i tot el conjunt pesa quasi dues tones. Com que només s’aguanta per la base i en el lloc on és sofreix importants ventades, una sòlida estructura el sustenta. Una de les cares marca les hores amb números romans i l’altra mostra el logotip de l’entitat bancària, que al vespre s’il·lumina.

D'esquerra a dreta i de dalt a baix: l'antiga foneria de canons, amb el rellotge restaurat un cop desaparegut l'escut franquista; el rellotge giratori del BBVA; el de l'Acadèmia de les Ciències i les Arts i el de la Central Suïça. A la pàgina anterior: La Sfera, antiga seu del Banco Central.

A l'avinguda del Portal de l'Àngel, 23 (cantonada carrer de Santa Anna), penjat de la façana, hi ha instal·lat des del 1933 un rellotge d'un metre de diàmetre propietat de la botiga Central Suïça, dedicada als rellotges, la joieria i els objectes de plata. Per la seva forma, recorda els rellotges que abans es portaven amb una cadeneta enganxats a la butxaca. Un rellotge suís, de precisió, no podia faltar al centre de la ciutat, però diuen que ara que és elèctric s'avança lleugerament a causa de les oscil·lacions del corrent, mentre que abans, que era de corda, era molt exacte.

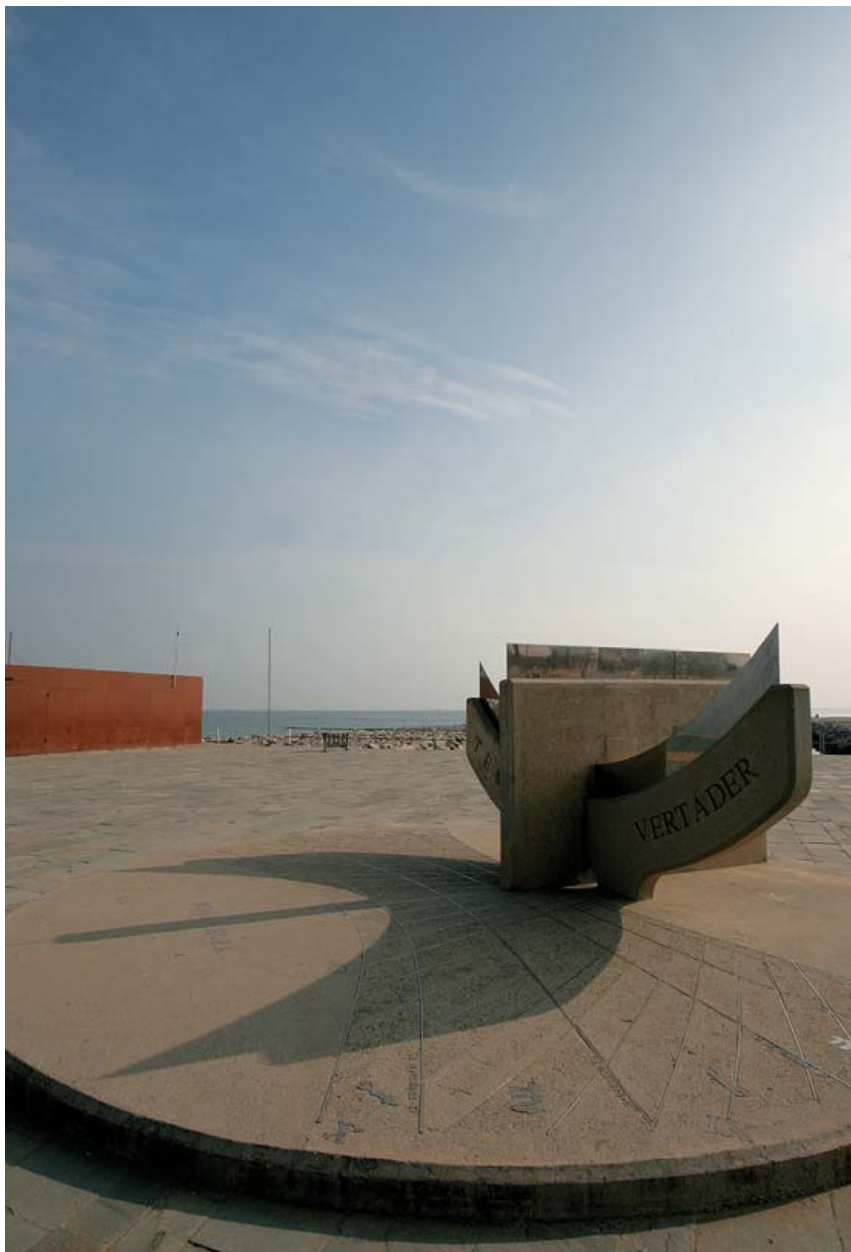
A Ciutat Vella mateix, al capdavant de la Rambla, hi ha l'antiga foneria de canons, un edifici del segle XVII en el qual, a més de canons, es feien campanes (com, per exemple, la Tomassa, la més gran de la catedral). També va ser la seu del Banc de Barcelona el 1858, el primer d'Espanya, creat per Manuel Girona, que va ser alcalde de Barcelona i impulsor de molts projectes de la ciutat, com el nou

port, la Universitat i l'Exposició Universal (1888). A la façana principal hi havia un rellotge, però l'exèrcit, al final de la Guerra Civil va substituir-lo per un escut franquista. L'any 1991 l'Institut del Paisatge Urbà de l'Ajuntament va restaurar la façana i hi va reposar el rellotge que s'havia instal·lat amb motiu de la conversió de l'edifici en banc, després d'haver convençut els militars de la necessitat de treure l'escut. El rellotge, patrocinat per Seiko, continua a la vista en aquest edifici de la Rambla, números 2-4.

“MENTRE EL SOL EM TOCARÀ”

A Barcelona sobreviuen algunes masies, especialment a la zona alta (Horta i les Corts). Ja no hi ha horts al seu entorn ni bestiar i gairebé totes tenen un ús diferent de l'original –la majoria són ara restaurants. De tota manera, unes quantes conserven un dels seus signes identitaris, els rellot-

Cinc rellotges de sol.
 D'esquerra a dreta i de
 dalt a baix: l'astrolabi
 de la plaça del Sol, a
 Gràcia; el rellotge de
 Can Mariner, a Horta;
 el bifilar del Bogatell, i el
 del passatge del Doctor
 Pi i Molist, 15, esgrafiat
 en la façana d'una casa
 del segle XVII.
 A la pàgina següent,
 rellotge analemàtic
 de la plaça de la Reina
 Maria Cristina.

ges de sol a la façana, sempre orientada cap al sud. Cal saber-los llegir, és clar; és molt senzill però cal tenir en compte la diferència de l'hora solar amb què funcionem a l'hivern o a l'estiu. Hi ha bonics rellotges de sol, per exemple, a la masia del Barça (Can Planas), del segle XVIII, situada just al costat del Nou Camp (avui és la residència dels joves del Barça, els de fora de Barcelona que fan estada a la ciutat); també n'hi ha a Can Calopa de Dalt, una masia del segle XVI situada a la carretera de Vallvidrera a Molins de Rei, quilòmetre 5; a la masia de Can Cadena (carrer de Menorca, 25), que va ser adquirida per l'Ajuntament perquè el barri pogués fer ús de l'hort, la façana de la qual té la porta adovellada i un rellotge de sol amb el clàssic "Carpe diem"; a Can Mariner, a Horta (al carrer d'Horta, 46, ben a prop de la plaça d'Eivissa), que havia estat una de les masies més importants del Pla de Barcelona ("Mentre el sol em tocarà, sabràs l'hora que serà", diu el rellotge); a Can Verdaguier (la masia en més bon estat de Nou Barris, del segle XIV, carrer de Piferrer, 94), i finalment, a la Torre Rodona, situada al carrer del Doctor Salvador Cardenal darrere l'Hotel Princesa Sofia), una masia que avui és la seu social del grup hotelier HUSA i del consolat de les illes Seychelles.

També hi ha altres rellotges de sol singulars a la ciutat que no són en masies. És el cas del rellotge de sol bifilar situat a l'esplanada de l'espigó del Bogatell, entre les platges de la Nova Icària i del Bogatell. És un rellotge sense busques; la lectura és ben curiosa: es fa per la intersecció de les ombres de les dues làmines d'acer que integren l'estructura (bifilar vol dir dos fils; en aquest cas són dues làmines d'acer). A la plataforma estan marcades les hores amb línies per a cada quart d'hora, així com els dotze signes zodiacals. Aquest singular rellotge de sol va ser instal·lat just després dels Jocs Olímpics, el 1993, i va ser dissenyat per Rafael Soler.

Si ens endinsem al barri de Gràcia descobrirem dos rellotges de sol ben curiosos. Hi ha un rellotge de sol a la plaça del Sol, és clar. És un hemisferi buit, fet de bronze, encerclat pels dotze signes del zodíac, dins del qual hi ha gravades les línies horàries. Astrolabi, se'n diu. L'autor és Joaquim Camps, que també ha realitzat l'escultura de Rovira i Trias que hi ha a la plaça Rovira. El segon rellotge de sol destacable del barri és el que hi ha a la façana dels Lluïsos de Gràcia (plaça del Nord), entitat cultural de gran tradició, fundada el 1855; es tracta d'un rellotge de sol pintat en un rectangle de quatre metres d'amplada, amb dos angelets a banda i banda que el sostenen imaginàriament. Va ser dissenyat el 1990 per dos germans, Jordi i Josep Nogué.

Finalment, a la Casa de les Punxes, situada a l'Eixample però ben a prop de Gràcia (avinguda Diagonal, 416-420), hi ha un fantàstic rellotge de ceràmica de xifres romanes dissenyat el 1905 pel mateix autor de tot l'edifici modernista, l'arquitecte Josep Puig i Cadafalch. És també calendari i té dibuixos al·legòrics de les quatre estacions de l'any. Hi ha representats quatre signes del zodíac, associats

“A la Casa de les Punxes hi ha un fantàstic rellotge de ceràmica amb xifres romanes dissenyat el 1905 per l'autor de l'edifici, Puig i Cadafalch. És també calendari i té dibuixos al·legòrics de les quatre estacions”.

a les quatre estacions de l'any: capricorn (hivern), àries (primavera), balança (tardor) i càncer (estiu), entre els motius vegetals que emmarquen el rellotge. Al capdamunt s'hi pot llegir: “*Nun quam te hastilia faller*”, que vol dir “Tant de bo, gnòmon, no t'equivoquis d'hora”.

Aquest rellotge de sol és un dels elements distintius de la Casa Terrades, coneguda popularment com la Casa de les Punxes, una de les obres emblemàtiques del modernisme català, que Puig i Cadafalch va dissenyar gairebé com un castell. L'edifici, que ocupa tota una illa de l'Eixample —per bé que escapçada: és un triangle format pels carrers Rosselló, Bruc i la Diagonal—, evoca els palaus medievals dels contes de fades.

Un altre rellotge de sol molt bonic és el que hi ha al pasatge del Doctor Pi i Molist, número 15, esgrafiats a la façana d'una casa de finals del segle XVIII —una de les més antigues de Nou Barris. Al costat dels números romans que indiquen les hores hi ha la llegenda següent: “El cel és ma regla”.

A la façana principal de l'església de Sant Josep, coneguda popularment com l'església dels Josepets (plaça de Lesseps), que mira cap al sud-est, hi ha un rellotge de sol vertical, que mostra les hores només els matins (a les tardes ja no hi toca el sol). És esculpit en pedra i està situat immediatament sobre la porta i sota la imatge de la Mare de Déu. L'edifici és del 1660 i el rellotge una mica posterior. En una altra església, la de la Mare de Déu dels Àngels (Balmes, 78, cantonada València), hi ha quatre rellotges verticals, esgrafiats, situats a les quatre façanes del campanar, que miren als quatre punts cardinals. El rellotge de la cara orientada a l'est no és visible des del carrer. Des de la cantonada oposada a l'església es poden veure, simultàniament, les busques dels rellotges orientats

“La torre del Moll de pescadors va ser construïda el 1772 per acollir el far que delimitava el port. Però les ampliacions posteriors van acabar per fer-lo inoperant, per la qual cosa es va reconvertir en rellotge”.

al sud i al nord i comprovar que la primera mira a terra i la segona al cel.

Hi ha, finalment, un rellotge de sol que requereix la presència d'alguna persona per funcionar, i és que el pal que marca l'ombra és un mateix. Qualsevol persona que se situï al mes corresponent projectarà la seva ombra cap a la fletxa que li donarà l'hora exacta –això sí, sempre que no estigui núvol. El rellotge es troba dins d'una circumferència de deu metres de diàmetre. També hi figuren les coordenades de la ciutat –la longitud i la latitud. Al mateix terra hi ha dibuixats els quatre punts cardinals i un esquema que indica el seu funcionament. Se'n diu rellotge analemàtic i es troba a la plaça de la Reina Maria Cristina (a la confluència de l'avinguda Diagonal i la Ronda del Mig, banda muntanya).

LA CIÈNCIA DELS RELLOTGES DE SOL

La gnomònica és la ciència que estudia els rellotges de sol (el gnomon és l'agulla del rellotge de sol). Des del 1988 existeix la Societat Catalana de Gnomònica (carrer de l'Ateneu, 3, Barcelona, www.gnomonica.org), que reuneix professionals interessats en els rellotges de sol i té com a objectiu fonamental fomentar l'estudi i la recerca d'aquests instruments antics que, amb el pas dels segles, han anat superant les tècniques inicials de les societats més primitives i s'han perfeccionat fins a arribar a l'època daurada dels quadrants solars, entre el segle XV i el XVIII. La Societat Catalana de Gnomònica organitza conferèn-

El rellotge de la plaça de Rius i Taulet, instal·lat en una torre de 33 metres d'altura. A la pàgina anterior, els dos rellotges de paviment que funcionen amb punts de llum, obra de Juan Cabrerizo, situats al carrer de Rocafort, 2, i a la Via Laietana, 69.

cies i visites, construeix nous rellotges de sol i impulsa l'edició de llibres d'aquesta temàtica. Així mateix, ha fet un inventari dels rellotges de sol de Catalunya i de Barcelona i ha publicat recentment el llibre *Rellotges de sol de Catalunya. Un patrimoni per descobrir* (Efadós Editorial), que recull 175 rellotges de formes, tècniques i materials ben diferents.

PUNTS DE LLUM AL PAVIMENT

Baixant per la vorera dreta de la Via Laietana, unes desenes de metres més avall de la plaça d'Urquinaona, just en el número 69, passarem per sobre d'un rellotge que marca les hores amb punts de llum. Aquest rellotge, de dos metres de diàmetre, va ser inaugurat el 1935, durant la Segona República. Obra del rellotger Juan Cabrerizo, va ser encarregat per la Banca Rosés, aleshores propietària de l'edifici que ara és la seu de la Conselleria de Governació. Inicialment tenia un carilló de fusta amb altaveus al terrat que tocava les hores, cosa que el va convertir en un rellotge molt popular a l'època. Diuen que va quedar malparat per la guerra civil, va estar força temps espatllat i finalment va ser restaurat els anys vuitanta.

El rellotge de la Via Laietana és la segona versió, gairebé idèntica, d'un altre que s'havia inaugurat uns anys abans, en ocasió de l'Exposició Universal de 1929, al carrer de Rocafort número 2 (al costat del Paral·lel). L'antic Banco Condal –que hi tenia una sucursal– en va encarregar una primera restauració en la dècada dels setanta, en la qual va col·laborar l'escultor Josep M. Subirachs. Els desperfectes que va patir posteriorment van fer impossible una nova restauració, per la qual cosa l'Institut del Paisatge Urbà va optar per encarregar la reconstrucció d'un exemplar idèntic a l'original, que es va inaugurar el mes de febrer passat.

LA CAMPANA DE GRÀCIA I L'ANTIC FAR

A l'altíssima torre, de 33 metres d'alçada, situada al bell mig de la plaça de Rius i Taulet, dissenyada per l'arquitecte Rovira i Trias, hi ha un rellotge de quatre cares. Aquest rellotge va ser ideat per Albert Billeter, suís establert a Gràcia. Al capdamunt hi ha una campana –que toca hores–, que es va fer tristament famosa a partir del seu

Antonio Lajusticia

paper en un aixecament popular el 1870, la Revolta de les Quintes, contra el servei militar. A la campana li va correspondre tocar a sometent i en la repressió de la revolta va ser deteriorada. Els fets van prendre una volada considerable, fins al punt que van passar a formar part de l'imaginari col·lectiu dels barcelonins i a servir de títol d'un dels setmanaris satírics més populars, *La Campana de Gràcia*.

De característiques similars és la torre del Moll de Pescadors, el rellotge de la qual és de quatre cares. Situada a l'àrea dels vaixells de pesca que hi ha després del passeig de Joan de Borbó, la torre va ser construïda el 1772 per acollir el far que delimitava el port. Però les ampliacions posteriors que s'hi van fer, el segle XIX, van acabar per fer-lo inoperant, per la qual cosa la torre es va reconvertir en rellotge. Des d'aquesta torre, el científic francès Pierre F. Mechain va fer el darrer mesurament triangular que va donar lloc al naixement del sistema mètric decimal el 1799.

DE SANT MARTÍ A LA PLAÇA DE SANT JAUME

Ca la Vila és el nom popular de la seu del districte de Sant Martí, que es troba a la plaça de Valentí Almirall. Un dels trets més singulars de l'edifici és la torre de pissarra rectangular, coronada per un bonic rellotge d'agulles i rodejada

El rellotge de l'Ajuntament, instal·lat el 1852, té la figura d'un gran pèndol.

d'un balcó de ferro. El projecte inicial de l'edifici va ser realitzat per l'arquitecte municipal Antoni Rovira i Trias (1816-1889), que va dirigir l'enderroc de les muralles de Barcelona i va guanyar el concurs per a la reforma de l'Eixample, tot i que l'Estat va imposar el projecte de Cerdà. Desembocant a la plaça de Pep Ventura de Vallvidrera, on arriba el funicular, hi ha el carrer de Navarro Reverter; al número 1 hi trobem un edifici que té a cada banda un rellotge de sol de colors granat i ocre. “De pressa fugen les hores, de pressa i no tornen més...”, diu el vers de Miquel dels Sants Oliver, al seu interior. La torre és modernista, estil que va pujar a Vallvidrera a principis del segle XX, quan unes quantes famílies benestants de Barcelona van instal·lar-s'hi per estiuejar.

A l'edifici de L'Illa, al barri de les Corts (Numància, 168), a l'entrada de l'escala que porta a les oficines hi ha un rellotge curiós, sobretot pel seu disseny. Els números, de mida i forma variades, sembla que s'escapin del rellotge, i alguns són certament lluny de l'esfera –en aquest cas, caldria dir “quadrat”.

El rellotge de la Catedral de Barcelona està instal·lat a la torre de Sant Iu, una de les dues torres prismàtiques quasi idèntiques de finals del segle XV, situades a la part posterior de la catedral. Té dues campanes, Honorata, la campana dels quarts, i Eulàlia, la campana de les hores. Aquestes campanes són elèctriques des de l'Exposició Internacional de Barcelona, celebrada el 1929.

El rellotge de l'edifici de la Universitat de Barcelona és un dels elements singulars de la façana que dona a la

plaça de la Universitat, que va ser construïda, com tot l'edifici, al final del segle XIX, per Elies Rogent (1861-1889), autor també de l'edifici del Seminari per a la formació de sacerdots que hi ha just al darrere (Enric Granados / Diputació).

Finalment, els rellotges de la plaça de Sant Jaume. Al Palau de la Generalitat hi ha un rellotge carilló. El primer carilló va ser instal·lat al Pati dels Tarongers. Tenia un nombre reduït de campanes i el 1976 va ser substituït per un carilló de concert, fet de bronze, amb quatre octaves cromàtiques, 49 campanes i teclats manual i de pedal. Va ser construït als Països Baixos per Petit i Fritsen. Ara, l'antic carilló del Palau de la Generalitat s'exposa al Museu de la Ciència i la Tècnica de Catalunya, a Terrassa.

El procés de construcció de l'actual façana de l'Ajuntament se situa entre els anys 1831 i 1844. En un projecte anterior el rellotge ja sortia dibuixat i situat tal com es veu avui, i encara que va desaparèixer del disseny/plànol definitiu, finalment hi va ser instal·lat l'any 1852. Segons el *Diari de Barcelona* de l'11 de juliol de 1852, va ser construït pel “Sr. Garçon” i “*tiene la figura de una gran péndola y se halla suspendido entre las 4 columnas del centro*”.

I per acabar... un fals rellotge. A la cantonada de la Ronda del Guinardó amb Mare de Déu de Montserrat, a sobre de la Ronda del Mig, hi ha un rellotge que sempre marca les tres. Quan es va restaurar la façana es van pintar dues columnes amb marquesina, unes finestres fictícies i un rellotge aturat.